

Paloma Polo

EL RETORN DE LA MIRADA. LA TASCA POLÍTICA DE NARRAR

18.10.2025 – 01.03.2026

Aquesta mostra és la primera retrospectiva de Paloma Polo (Madrid, 1983). Presenta una selecció de dotze projectes realitzats des de 2010 fins a l'actualitat, a més de la pel·lícula inèdita *Wrinkled Minds*. El treball de Polo s'acosta a esdeveniments històrics molt precisos, a relats que han format part dels fonaments hegemònics, i a d'altres de descartats o silenciats.

EL RETORN DE LA MIRADA.
LA TASCA POLÍTICA DE NARRAR

Mabel Tapia

«Tot el que tenim és el relat», afirmava Ursula K. Le Guin a través d'un dels seus personatges a la novel·la *The Telling* (El relat). Lluny de la comprensió de la història com un constructe immutable, definitiu i inequívoc que es repetiria fins a l'infinit —tot i que a vegades es pretengui així—, el relat inscriu allò relatat en una transformació afectivopolítica en què passat, present i futur es juguen al mateix temps i de manera constant en l'acció mateixa de relatar. Quines són les nostres històries? Quines històries ens falten? Com es narra l'absència? Quins són els relats de les lluites de resistència i emancipació? On queda la història quan no es narra o quan és ideològicament invisibilitzada o suprimida? En quin sistema-món ens tanca allò relatat o, al contrari, a quins mons ens obre? Aquestes preguntes són al darrere i s'actualitzen en tota operació de relatar, alhora que transformen els relats adquirits. Per això, la tasca de narrar es defineix com altament política.

Els projectes de Paloma Polo (Madrid, 1983) estan travessats pels interrogants anteriors i per una confrontació innegociable amb el que es defineix com la Història. És en la narració que es planteja aquest repte. Lliurar-se a la tasca de narrar implica assumir la responsabilitat de no deixar tranquil·la la Història, perquè deixar-la tranquil·la seria sucumbir-hi. A partir de llargs processos investigadors, Paloma Polo s'acosta a esdeveniments històrics precisos, a relats que han estat part dels fonaments hegemònics colonopatriarcal de la nostra memòria, i a d'altres que han estat descartats o silenciats.

Les seves propostes, però, no qüestionen de manera binària la història dominant heretada, sinó que busquen intervenir-hi, en ella i, per descomptat, en les eines amb què es construeix i des de les quals opera. Per això no és atzarós que, juntament amb el llenguatge, la imatge es trobi al centre dels seus treballs, és a dir, que la imatge sigui allò que estructuri, vehiculi i produeixi relat. Imatge i llenguatge s'aborden, especialment en els últims projectes de Polo, com dues de les tecnologies més poderoses mobilitzades per occident. La imatge s'ha erigit com a paradigma en la fabricació d'imaginari que produeixen miratges de veracitat, una mena

d'«evidència de l'aquí i l'ara» que revela i invisibilitza alhora, que reposa en els seus substrats d'eterna latència. Reprendre aquesta tecnologia en tota la ductilitat, posar a prova el seu estatut i produir-hi una experiència, significa en molts sentits (re)prendre «les eines de l'amo», ja sigui per forçar o per transformar les condicions. En els treballs de Paloma Polo, la imatge —fixa o en moviment, produïda, trobada o resignificada— es desafia i es tensiona per generar desplaçaments materials i sensibles. Davant la imatge tampoc és possible restar tranquil·les, igualment cal no cedir. I, sobretot, no deixar tranquil·les les imatges.

En aquest sentit, l'artista ens confronta amb una certa bretxa entre el que ha estat i el que hauria pogut ser, entre el que sabem i el que no, entre el que creiem que sabem i el que no sabem. Així, forçar la imatge suposa anar cap allà on no s'espera, una cosa que també ens obliga a nosaltres, espectadoris i còmplices, a desplaçar-nos de les nostres formes de mirar gens innòcues. En el treball de Paloma Polo, retornar la mirada implica, d'entrada, aquest moviment que possibilitaria desarticular l'objectivació que l'acte de mirar pot encarnar i revertir així, almenys en part, les relacions de poder que pesen ineluctablement sobre l'objecte de la mirada.

En el cèlebre assaig *Placer visual y cine narrativo*, escrit el 1973 i publicat dos anys després, la teòrica britànica Laura Mulvey analitza com el cinema de Hollywood construeix i reproduceix l'inconscient patriarcal. Per a Mulvey, la divisió actiu-passiu heterosexual del treball capitalista domina les estructures narratives d'aquest tipus de cinema narratiu i constitueix fins i tot una manera de perpetuar-les, naturalitzant condicions de la percepció humana que tenen poc de naturals.

En un joc en què la mirada de la càmera s'erigeix com a mirada projectiva masculina, es determina l'objecte de desig/mirada.

«La mirada determinant de l'home projecta la seva fantasia sobre la figura femenina, a qui talla a la seva mida i conveniència. En el seu paper tradicional d'objecte d'exhibició, les dones són contemplades i mostrades simultàniament amb una aparença codificada per produir un impacte visual i eròtic tan fort, que d'elles es pot dir que connoten "per-ser-miradabilitat" [to-be-looked-at-ness].»

Aquest tipus de cinema analitzat per la teòrica només es pot desmantellar des de l'interior mateix de les seves estructures de funcionament:

«...el codi cinematogràfic crea una mirada, un món i un objecte, i produeix així una il·lusió tallada a mida del desig. Si es tracta de desafiar el corrent cinematogràfic dominant i el plaer que proporciona, abans cal minar aquests codis cinematogràfics i la relació que mantenen amb les estructures externes formatives. Per començar (i per acabar), caldrà socavar la pròpia mirada voyeurista-escopofílica, que constitueix un element fonamental del plaer filmic tradicional».

Una dècada abans i en un altre context, les relacions de poder subjacents en l'acte de filmar/mirar també van ser denunciades per l'escriptor i cineasta senegalès Ousmane Sembène en la seva històrica interpel·lació al cineasta i antropòleg francès Jean Rouch quan, en un intercanvi de 1965, li recrimina: «Ens mires com a insectes». Aquesta interpel·lació d'un caràcter clarament antropocèntric no és només una acusació a Rouch sinó a tota l'estructura de la disciplina científica que ell encarnava i que pesa lapidària, encara avui, tant sobre humans com sobre no-humans.

En contrapartida, en el treball de Paloma Polo, retornar la mirada no és només invertir el sistema instaurat en la relació cosificadora que s'estableix entre qui mira i qui és mirat, sinó que descriu justament una cerca constant de la construcció d'imatges sense cosificació; unes imatges que, lluny de fixar o fixar-se, desafiïn les mateixes estructures que les produeixen.

Retornar la mirada és també retornar una vegada i una altra a aquells llocs i relats, o a aquells subjectes que, des de les seves absències o presències oprimides, ens han habitat —ens habiten—, fins i tot sense saber-ho. Retornar la mirada comporta, doncs, dislocar la fal·làcia de temporalitats lineals i potser, només potser, operar una ruptura que pugui donar lloc a potencialitats que encara no s'han imaginat. Perquè intervenir en la Història busca finalment reconfigurar les nostres condicions vitals col·lectives presents i futures. Això és el que sembla que és el motor en cada treball de Paloma Polo vigent sota el vel d'una inquietud persistent davant les estructures actuals i històriques

d'organització del poder, de construcció dels relats i de formes de colonització de sabers i cossos.

Darrere la tasca de narrar hi ha una pregunta fonamental que no s'ha esmentat fins ara, que s'explicita al film *Unrest* (2015), realitzat per Polo a APECO, Zona Econòmica i Port Lliure Aurora Pacífic, a la regió de Casiguran de la província d'Aurora, a les Filipines. Aquest treball mostra els estralls de formes extractivistes i d'espoliació territorial de la societat capitalista, així com formes d'organització i de projecció de resistències i emancipació. Tan bon punt comença el film, sobre una pantalla en negre, sentim una veu que enuncia en la seva pròpia llengua: «Abans de començar, espero que no et molesti que et faci una pregunta: tu, a quin costat et situes?». La persona que interpel·la és un habitant de la regió i la pregunta, directa i simple, compromet explícitament tant l'artista com a nosaltres, espectadors, a prendre posició. A quin costat ens posem? A quin costat ens posem quan narrem? Perquè narrar implica indefectiblement posar-se al costat d'algú. Les investigacions que Paloma Polo du a terme, els seus treballs sense cerca de consensualitat, es llencen al desmantellament estructural de tot allò que el sistema capitalista suposa en termes de destrucció de l'altre o d'allò altre i a la possibilitat de comprendre, generar i multiplicar altres formes de vida.

La mostra *El retorn de la mirada. La tasca política de narrar* proposa obrir una constel·lació sensible-reflexiva que articula quatre nuclis a través de treballs presentats de manera no cronològica. És la mateixa artista qui organitza el conjunt de la seva producció en nodes que connecten entre si grups de peces i que, alhora, componen un teixit delicat i complex més ampli, un teixit en què es fan palpables les relacions entre marcs estructurals d'organització social i contextos històrics específics.

La peça amb què s'obre l'exposició, *A Fleeting Moment of Dissidence Becomes Fossilised and Lifeless after the Moment Has Passed* (2015), presenta les fotografies de quaranta plantes que van acompanyades del seu nom local, apuntat per Naty Merindo —dona ayta, curandera, resident a la península de San Ildefonso (Casiguran, les Filipines)—, així com del nom científic, indicat per Ulysses Ferreras, botànic filipí. Dues epistemes o cosmogonies confrontades en què continuen operant encara relacions de

poder de desigualtats profundes. El títol d'aquest conjunt de fotografies no pot ser més evocador i prové d'un fragment de l'article «What can activist scholars learn from Rumi?» (Què poden aprendre de Rumi els acadèmics activistes?), escrit per la professora, escriptora i activista Radha D'Souza per a la revista *Philosophy East and West* el 2014. Allí, la frase «un moment fugaç de dissidència es fossilitza i es torna inert un cop ha transcorregut» sintetitza el perill que tota oposició o contestació binària corre de reproduir allò que contesta.

El primer nucli de l'exposició, en què s'inscriu aquesta peça, ens situa directament en el context filipí i s'organitza entorn del film *El barro de la revolución* (2019). Inclou, a més, quatre treballs realitzats el 2015: *A Fleeting Moment of Dissidence Becomes Fossilised and Lifeless After the Moment has Passed, What is Thought in the Thought of People* i *Unrest*. Interpel·lada per la pregunta sobre quines condicions socials propicien el canvi polític, Polo impulsa a *El barro de la revolución* un treball de recerca que la durà a immersir-se al si d'un grup revolucionari guerriller de les Filipines, el Bagong Hukbong Bayan —Nou Exèrcit del Poble, en català. Les conseqüències generades pel capitalisme sobre formes de vida i sabers ancestrals es confronten en aquest nucli amb les resistències i lluites per l'emancipació en territori filipí.

El segon node engloba els treballs *The Path of Totality* (2010), *Thrown Shadow* (2010), *On the Difficulties of Picturing the Event* (2011), *Simultaneity is Not an Invariable Concept* (2012) i *Action at a Distance* (2012). Materialitats diferents, com ara collage, film o ambrotips, donen cos a una reflexió entorn de recerques científiques lligades particularment a estudis dels eclipsis solars i a les condicions que els originen: dispositius, eines, expedicions, etc. En el recorregut expositiu, aquest cos de treballs es presenta com a matricial del treball de Polo. Es tracta de peces alhora inicials i indicials de les preguntes, metodologies i qüestionaments que l'artista desenvoluparà en els deu anys successius. La (re)presentació d'estructures i eines de la ciència a occident, amb les seves projeccions de neutralitat i abstracció totalitària, són el tema d'aquest grup de peces.

El tercer grup de l'exposició concentra els treballs *Dulcinea* (2022) i *Nubes y Plomo* (2020) per abordar dues històries de militància i lluita en el context del franquisme i l'anomenada

Transició a Espanya. Tots dos treballs se centren en la vida i militància de dos militants del Partit Comunista d'Espanya (PCE) de generacions diferents: Dulcinea Bellido (19 d'abril de 1936 - 22 de gener de 2001) i Julián Grimau (18 de febrer de 1911 - 20 d'abril de 1963). Ell, afusellat pel règim franquista; ella, líder feminista amb un treball enorme de base i d'organització dins del partit de qui gairebé no es tenen materials d'arxiu. Totes dues propostes sembla que estableixen una relació paradigmàtica entre text i imatge. D'una banda, la producció d'imatges que no ens han arribat: el film *Dulcinea* torna a traçar la biografia de la militant a través d'imatges recreades amb actors i extres en llocs històricament contextualitzats, mitjançant fotografies de cada posada en escena. De l'altra, la instal·lació *Nubes y Plomo* reproduceix la imatge posada en circulació i traficada de sentit per part de la dictadura franquista.

Finalment, el quart nucli —que tanca l'exposició i constitueix un camp investigador futur per a l'artista— es titula ...*Se jeter au fond du lac pour conserver sa vie*¹ i inclou els treballs *The Unobserved Platform of Observation* (2024) i *Wrinkled Minds* (2025). Aquest últim és un projecte inèdit, realitzat amb motiu d'aquesta mostra i de la beca Fulbright al Center for Global Indigenous Cultures and Environmental Justice (Centre de Cultures Indígenes Globals i Justícia Mediambiental) de la Universitat de Syracuse, i ha estat produït en el marc de la convocatòria de la Fundació “la Caixa” Suport a la Creació - Producció 2024, i el suport de La Virreina Centre de la Imatge.

Aquesta nova investigació parteix de la premissa, que pot semblar contraintuïtiva a la llum de les construccions històriques heretades, d'examinar les maneres en què el pensament indígena, en particular a través de la Confederació Haudenosaunee —que agrupa les nacions indígenes dels Mohawk, Oneida, Onondaga, Cayuga, Seneca i Tuscarora—, hauria influenciat les idees feministes que es van forjar entorn de la revolució francesa. Per aprofundir en aquesta hipòtesi, l'artista s'ha instal·lat durant un any, com a acadèmica visitant amb una beca

Fulbright, a la Universitat de Syracuse, concretament al Center for Global Indigenous Cultures and Environmental Justice (Centre de Cultures Indígenes Globals i Justícia Mediambiental). Paloma Polo no només va fer una cerca exhaustiva de fonts primàries que componen un corpus bibliogràfic específic, sinó que també va obrir espais de diàleg i treball amb líders i lideresses de la mateixa Confederació Haudenosaunee. A partir d'aquest treball i mitjançant una construcció narrativa multimodal, *Wrinkled Minds*, el nou film realitzat per Paloma Polo en part del territori de la Confederació Haudenosaunee, es basa en escrits de missioners jesuïtes a Nova França que aporten informacions sobre la vida i la cultura Haudenosaunee.

Des de l'inici, els treballs de Paloma Polo comprometen dimensions teòriques, sensibles i materials, i desafien els constructes epistèmics de la modernitat, proposant reagenciaments que permetin transformacions reals. Els processos i les propostes desenvolupats per l'artista descarten de manera categòrica qualsevol divisió entre fer, pensar i sentir. Així, cadascuna de les seves investigacions es configura a partir d'espais conversacionals expandits que ella mateixa rep i provoca, i que alhora generen una trama nodrida de perspectives presents en els diversos treballs. D'una banda, l'oralitat, però també l'esforç constant en la mobilització de fonts heterogènies: materials d'arxiu, assaigs, fonts primàries, etc. De l'altra, els seus projectes també es despleguen en la producció de publicacions de registre diferent que formen part indispensable de la pràctica de Polo i que mereixerien una reflexió específica. Al mateix temps, l'artista genera una quantitat ingent de documentació que nodreix i resulta de cada procés investigador. Amb una perspectiva polièdrica, molt allunyada de la lineal eurocentrada, les fonts, les publicacions i els documents permeten multiplicar una vegada i una altra les formes d'entrada i les lectures. Així, cada proposta conté l'empremta d'una col·lectivitat i la promesa de possibles relats que han de venir, amb tot el que això comporta en la seva dimensió estètica i de compromís polític.

¹ Aquesta frase s'ha agafat d'una citació de Kandiaronk, pensador polític i líder del poble nadiu americà wendat. L'artista l'ha recuperat del llibre *Dialogues, ou Entretiens entre un Sauvage et le baron de Lahontan* (1704).

CAMINANT AMB EL PASSAT A DAVANT, PELS TERRITORIS I ELS SOMNIS DEL FUTUR

Irmgard Emmelhainz

L'artista multidisciplinària i investigadora Paloma Polo ha dedicat la seva obra audiovisual i de recerca a explorar esdeveniments històrics i a desmantellar relats fonamentals de l'hegemonia colonial heteropatriarcal. El 2012 va viatjar a les Filipines, l'any següent se n'hi va anar a viure i el 2015 va passar un mes i mig en un front de guerrilla al sud del país desenvolupant la seva pel·lícula *El barro de la revolución* (2019). Les Filipines, juntament amb Palestina, són un laboratori brutal de producció de vides prescindibles emmarcat per la «guerra contra el terrorisme». Aquest territori està configurat per servir el mercat global de recursos naturals i actua com a plataforma militar clau per mantenir l'hegemonia dels Estats Units al Pacífic asiàtic. Les Filipines també proporcionen força laboral captiva *offshore* (per exemple, en el cas de la reconstrucció de l'Iraq), i ofereixen tasques de cures en altres indrets de l'Orient Mitjà (Israel, el Líban, l'Aràbia Saudita, els Emirats Àrabs, Qatar) i Europa, tal com documenta l'artista suïssa Ursula Bieman al seu vídeo *Remote Sensing* (Percepció remota, 2002), sobre els fluxos de dones del Sud global cap a Europa per treballar en l'àmbit de les cures i el sexual.

Durant la seva llarga estada a les Filipines, la Paloma va crear llaços amb activistes i guerrillers del Nou Exèrcit del Poble o NEP (BHB en les sigles en filipí; en anglès, New People's Army), el braç armat del partit comunista filipí. El 2015 va passar un mes i mig acompanyant una unitat militar mentre recorria una zona vermella de bosc tropical filipí (per protocols de seguretat, no se'n pot revelar la ubicació exacta). El NEP es va fundar el 1968. Es va originar en la temporalitat revolucionària messiànica i teleològica que es va obrir amb la lluita armada i que va ser essencial per a les narratives polítiques de la modernitat. Aquestes narratives van entrar en crisi després del col·lapse de la revolució a Nicaragua el 1990, seguit de la caiguda dels règims socialistes de l'Europa de l'Est, la fi de la guerra freda i el triomf del capitalisme global.

La travessia de la Paloma recorda el memorable reportatge *Walking with the Comrades* (Caminant amb els camarades),

d'Arundhati Roy, pel qual aquesta va ser declarada enemiga de l'estat hindú. Roy el va escriure després de passar una temporada a les muntanyes d'Orissa, al cor de l'Índia, acompanyant els rebels maoistes, que són considerats per l'estat com una amenaça a la seguretat i les comunitats dels quals estan sent desplaçades i massacrades per l'extractivisme.² I és que, des del punt de vista occidental, la invocació d'aquests moviments d'alliberament revolucionaris és nostàlgica, anacrònica. Es podria dir que el seu moment ja ha passat. Perquè la fi de la guerra freda va donar lloc a una nova esquerra poblada d'una pluralitat de moviments socials en el marc de la democràcia que fa immanents les lluites als processos polítics i destarota els moviments armats —amb la qual cosa, de passada, ha exclòs reivindicacions de milions de persones arreu del món. És així com la Paloma i l'Arundhati descobreixen i ens mostren com el subjecte polític d'aquestes guerres continua vigent com a ens de transformació política, principalment com a figura de resistència contra l'extractivisme. Totes dues ens enfronten al fet que pensar en els moviments nacionalistes revolucionaris inspirats en el marxisme com a simples atavismes preglobalització és un biaix occidental. Perquè aquestes lluites —i totes les lluites descoloniales que continuen vives— són lluites sòlides pel territori que fa segles que perduren. Al segle xx van ser travessades pel marxisme eurocèntric i llavors van ser declarades obsoletes, però, sens dubte, no han perdut vigència. El problema és que van deixar de ser llegibles des del punt de vista de la visió política, des de les formes de vida occidentals i ciutadanes. I aquesta és la pregunta que ha de travessar les formes d'organització del segle xxi: com podem traslladar les pràctiques d'autonomia i resistència, de fer comunitat, als entorns urbans?

I és que al llarg del segle xix es van establir les bases del capitalisme i el nacionalisme com a fonaments de l'estat. Es van afirmar els valors totalitzadors de la modernitat i la ciència a través de teories mancades de cos i instal·lades en l'excepcionalitat humana. Es va definir el funcionament de l'economia, de les interrelacions humanes i del poder, al mateix temps que el progrés

² Arundhati Roy, «India: Walking with the comrades», Outlook India, 22 de març de 2010, disponible en línia: <https://links.org.au/india-walking-comrades-arundhati-roy>.

i la modernitat esdevenien inseparables del colonialisme, la destrucció i el genocidi, i es va disseminar a escala planetària una manera única d'habitar el món. Es va posar l'home blanc al centre de tots els sistemes vius del planeta, i per sobre d'aquests, a partir d'una lògica depredadora del manteniment de la vida humana, cosa que va generar cadenes d'opressió i explotació i traumes col·lectius heretats de generació en generació. A tot això, sumem-hi que a principis del segle xx, amb l'herència del pensament de Nietzsche i Freud, es van potenciar la individualitat i l'ego per sobre de la comunitat i la fe.

Avui, l'herència de la modernitat consisteix en formes injurioses i depredadores d'interdependència per sostenir la vida humana al planeta. La noció de «natura» com a cosa mal·leable i separada de la humanitat ha permès a l'home modern ocupar la terra de tal manera que ha modificat radicalment el planeta i ha portat tots els ecosistemes vius al caire del col·lapse. La ciència i les màquines que ens havien d'emancipar han generat els nostres pitjors malsons. Estan servint com a eines per a la guerra necessària per desplegar el capitalisme, que va precaritzant cada vegada més les economies legals i il·legals, empobrint i explotant les dinàmiques autònomes, accelerant la violència financera, material, extractivista i de gènere. Aquesta guerra, que es resumeix en una guerra oberta contra la vida, es concreta amb una perversitat inimaginable i sense precedents al laboratori genocida que és Palestina. Mentre que les elits rendistes s'instal·len còmodament en dinàmiques neocolonials, la reproducció social, traslladada majoritàriament a l'àmbit digital, esdevé feixista. Per sostenir el capitalisme, els nostres imaginaris estan sent colonitzats per l'aspiracionisme i per valors molt específics lligats a Silicon Valley: predomina la fantasia que pots crear la teva pròpia empresa, arribar a dalt de tot, i si no tens les necessitats bàsiques cobertes, és per culpa teva: no treballes prou o no t'ho mereixes. Moltes persones han vist frustrada aquesta fantasia. I ara que les masses globals tenen accés directe a la representació, es produeix una amalgama entre xarxes digitals i moviments polítics que dissol la diferència entre esquerra i dreta i transforma la política en un simulacre buit atiat per la polarització i la ràbia de les promeses incomplertes del sistema. Després d'haver posat entre l'espasa i la paret les formes modernes d'organització política, la tecnopolítica

desdibuixa les figures de representativitat política ancorades en la defensa del territori i els drets laborals, i situa al capdavant jos travessats per marcadors identitaris (sexe-gènere-origen ètnic) que lliuren batalles de visibilitat virtual en un concurs de victimització com a expressió preferida de la tecnopolítica.

Ens trobem que la cultura liberal ha fracassat a l'hora de generar un canvi polític i social real, i ens trobem també amb una contracultura generada per supremacistes blancs i masclistes recalcitrants, amb homes que, en comptes d'atribuir la seva situació de precarietat laboral i alienació extrema a una pèrdua de drets causada pel tecnofeudalisme, s'autoconvencen que el feminisme és la seva ruïna. Així, els incels es congreguen al voltant d'un passat idíl·lic que voldrien restaurar: quan les dones i les minories no minaven la seva autoritat i els seus privilegis.³

Els neofeixismes que travessen la reproducció social no tan sols han destruït els camps social i polític del món en els últims quinze anys: també han traslladat la reproducció, la producció i les estructures burocràtiques que sostenen les vides a les plataformes i les xarxes socials. Les relacions personals es viuen des de l'alienació extrema, des de la transaccionalitat o el consum. Mentre la guerra sense treva contra la vida que és el capitalisme l'expropia i la destrueix, s'expandeixen per tot el planeta epidèmies de depressió i ansietat. De moment, l'única imatge possible d'emancipació en aquest context és la visibilització (monetitzada) de les individus que es declaren víctimes del sistema. D'aquesta manera, la mediació tècnica colonitza totes les esferes de la vida i, sumada a la crisi mediambiental, genera un clima d'inestabilitat i crisi en tots els fronts.

La destrucció del camp i l'imaginari polític per l'adveniment dels neofeixismes ens situa davant d'una transformació necessària i radical de pràctiques i vocabularis polítics que implica haver de reinventar el llenguatge, les figures d'emancipació i les formes d'organització política. Davant un Occident senil i deprimit, mancat d'horitzó d'emancipació, la figura potencial de resistència al sistema capitalista es desdibuixa en la Fern, la protagonista de *Nomadland*, de Chloé Zhao (2022). Aquesta dona

³ Projecte *Una, Leab, Rhianna y Trump* (Barcelona: Descontrol Editorial, 2020).

de mitjana edat incapaç de mantenir una llar amb la feina que té es veu obligada a fer-se nòmada ajuntant-se amb una tribu itinerant que travessa els Estats Units en caravana mentre busca feines temporals en bars, restaurants o un magatzem gegant d'Amazon a Nevada. En representació de les condicions de vida i de treball de molta gent que viu l'esvaïment del somni americà, la figura del treballador com a ens polític es desdibuixa per tal com la Fern es resigna, troba serenitat, i fins i tot alegria i propòsit, en la seva dura vida de nòmada, circumstància que atribueix no a una condició sistèmica, sinó a la seva idiosincràsia i la seva història personal. La figura clàssica del treballador també apareix tènue (desorganitzada, precaritzada) a *The Forgotten Space* (L'espai oblidat, 2010), d'Alan Sekula, que visita ports que materialitzen la connectivitat global: hi trobem pagesos que no tenen res (a Holanda), maquiladores que somien en anglès (a la Xina) o transportistes i persones sense llar (a Califòrnia). Sekula fa llegibles aquestes figures de treballadors en el camp polític de la globalització, unes figures que havien quedat enterrades en els contenidors que transporten mercaderies arreu del món —així farien realitat el somni del capital de desfer-se de la classe treballadora. Aquestes persones, tanmateix, formen part de les poblacions prescindibles i pateixen violències inimaginables, equiparables a la destrucció planetària pel canvi climàtic.

A *El barro de la revolución*, la Paloma ens mostra imatges que va filmar al bosc tropical mentre vivia amb una unitat militar de poc més d'una trentena de persones —els seus *ka* o *kasama* (camarades)—, i (ens) revela com, més enllà de la propaganda i la ideologia, per a aquestes «filles de Mao» l'essencial en la lluita no és l'horitzó d'enderrocar el govern per instaurar el comunisme a la nació, com tampoc no ho són els ensenyaments del llibret vermell. Més aviat, l'essencial per a la lluita del NEP són les pràctiques imaginatives de la seva cosmovisió animista, que generen un món específic format per relacions de reproducció i pràctiques autònomes de subsistència a les àrees rurals de les Filipines declarades «zones vermelles», que han optat per la lluita armada. La tradició oral, el teatre i la pedagogia funcionen com a eines vitals per generar imaginaris que organitzen i reproduïxen l'ordre social enfocat a sostenir la vida quotidiana. La lluita del NEP es basa en tres pilars: la construcció de les bases

—que inclou expressions artístiques i conscienciació per mitjà de pedagogies creatives—, la sobirania alimentària —que implica sortir del sistema de monocultiu capitalista i deixar de comprar llavors a corporacions que la perjudiquen— i la lluita armada. Per qüestions de seguretat, la Paloma no va poder filmar imatges del NEP interactuant amb els civils de les zones vermelles, però a més de *performances* i educació en la lluita, el NEP facilita la creació de cooperatives al si de les comunitats, cosa que fa que la qualitat de vida a les zones vermelles sigui molt més alta que a les resguardades pel govern.

A la seva pel·lícula, la Paloma mostra la importància de la cosmovisió indígena en la guerrilla filipina prolongada, que, com en el cas dels zapatistes, serveix per col·locar al centre del moviment les tasques de cura i reproducció: el fer comú que es tradueix en la «construcció de les bases» i la sobirania alimentària. I el fer comú i la defensa del territori i la vida són els eixos contemporanis de la resistència contra el capitalisme.

Encara no han transcorregut els primers cinc minuts d'*El barro de la revolución* que ja som testimonis d'un enfrontament sorpresa amb l'enemic. Per esquivar-lo, la unitat es fragmenta per reunir-se posteriorment en una sessió d'autocrítica dirigida per la comandant, en què s'arriba a la conclusió que l'enemic sempre es mou sense que se'n puguin predir els moviments. Aquesta mena de sessions, juntament amb debats educatius, entrenaments i simulacres, són part de la formació de les unitats militars. Diuen que, des del 1990, a causa de les escomeses del govern per facilitar l'entrada de mineres o defensar les que ja hi estan operant, han hagut d'evacuar la selva cinc vegades. Resulta evident que el que hi ha en joc són la vida i les capacitats de les comunitats de reproduir-la, i que el seu objectiu, com el dels zapatistes, és defensar el territori per sostenir les formes de vida comunals basades en la reciprocitat i l'autosubsistència.

En altres paraules, *El barro de la revolución* mostra com la guerrilla filipina genera formes de subjectivitat que funcionen com a forces actives de conscienciació i de canvi enfocades a la defensa del territori. Per al moviment, poemes, cançons, contes, la disputa de batalles, la compartició d'experiències i la commemoració dels morts són funcions essencials i pràctiques vitals que secunden la lluita i modelen la vida quotidiana dels

militants.⁴ En aquest sentit, la Paloma ens introdueix en un món en què l'experiència social revolucionària serveix per realitzar i amplificar el moviment, que és comparable al moviment zapatista de Chiapas, actiu des del 1994 i també un vestigi de les guerrilles de mitjan segle xx. Per als zapatistes, l'essencial és girar l'esquena a l'estat i, a través dels *caracoles*, o municipis autònoms d'organització autogestiva, governar-se fent comunitat i defensant el territori. Els zapatistes, juntament amb moviments com el NEP, Hamas o els naxalites de l'Índia, són clarament amenaces per a l'elit tecnofeudalista que pretén apropiat-se de tots els minerals de la terra per perpetuar el seu feu de plataformes digitals.

Podem considerar la Paloma una pensadora de qüestions polítiques contemporànies, i l'art i l'acadèmia, camps interdisciplinaris d'oportunitat per dur a terme i ancorar les seves recerques experimentals. Va viure a les Filipines un total de tres anys, fins que en va ser expulsada, però a la pel·lícula es palpa clarament que era considerada una camarada més (el seu nom de guerra era Ka Rhea), que la van prendre seriosament i que es va comprometre de debò amb la lluita del NEP. És així com, des del privilegi d'europa blanca, aconsegueix transmetre'ns aquestes imatges, perquè cap filipí no les podria haver filmat, per raons òbvies. Així i tot, el preu que va haver de pagar per les imatges va ser l'expulsió del país. Cal esmentar que una bona part dels *kasama* amb els quals va conviure han mort martiritzats en la lluita durant aquests anys. La manera de filmar tant la vida quotidiana com la lluita del NEP es podria qualificar d'immersiva. La mirada de la Paloma és la d'una *kasama* atenta als seus interlocutors, que aprèn les lliçons de la resistència. Les seves imatges ens transporten i ens submergeixen en les muntanyes del bosc filipí.

Per entendre la complexitat, la urgència i la rellevància del lloc discursiu que construeix la Paloma a *El barro de la revolución*, podem comparar l'obra amb *La montaña*, de Diego Enrique Osorno (2024). Es tracta d'un documental que Osorno va filmar mentre acompanyava representants del moviment zapatista en el seu viatge en vaixell de Mèxic a Europa durant la pandèmia. Els zapatistes van convidar el cronista d'ambicions artístiques

a la travessia, la qual acaba sent una posada en escena, segurament inspirada en les flotilles que des del 2005 han viatjat a Gaza per intentar trencar el setge israelià sobre la Franja. La travessia de *La montaña* és comparable a les flotilles en el sentit que totes busquen generar esdeveniments mediàtics per fer visible el moviment, amb la premissa que els zapatistes fan el viatge a la inversa que els colonitzadors: no per colonitzar-los, sinó per compartir la seva mirada anticapitalista i descolonial a Europa. Durant el viatge, els zapatistes expliquen a Osorno els seus somnis i la filosofia darrere la utopia del seu moviment per l'autonomia dels *caracoles*. El cronista se situa en el lloc de l'observador i hi col·loca l'espectador. Osorno transmet contingut que serà consumit com qualsevol altre contingut a les plataformes, amb la qual cosa resta poder epistèmic a la travessia zapatista, perquè repeteix la construcció colonial de la mirada neutra o documental sobre els subjectes polítics.

En canvi, més enllà d'una inqüestionable feina i compromís polític de llarga durada de la Paloma amb el NEP, l'estratègia principal de la seva pràctica artística és una ètica de «pensar amb les persones», cosa que deriva no d'una necessitat d'informar o representar, sinó d'un compromís sorgit d'una relació personal que es posiciona clarament contra les pràctiques paracaigudistes en l'art i la cultura que ha comportat la globalització. En aquest sentit, l'obra de la Paloma comparteix preocupacions i genealogia amb l'obra acadèmica de la investigadora mexicana Mariana Mora Bayo, centrada en el zapatisme i els moviments de defensa del territori a Guerrero, i amb *Imatges [i com contestar-hi]* (2023), la instal·lació multimèdia de l'artista noruega Sara Eliassen basada en una dècada de viatges, entrevistes i llaços teixits amb activistes, periodistes, intel·lectuals, artistes, etc., a Mèxic per desgranar «la imatge de la resistència» del Mèxic contemporani.⁵ La Sara i la Paloma es proposen, en comptes de construir una perspectiva neutral i única per documentar processos polítics aliens i generar informació i un objecte artístic, en primer lloc,

⁴ Neferti X. M. Tadiar, *Things Fall Away: Philippine historical Experience and the making of globalization* (Durham i Londres: Duke University Press, 2009).

⁵ Irmgard Emmelhainz, «Navegación y mediación en tiempos de verdades inciertas», *Artisboc* (novembre de 2024), disponible a la xarxa: <https://artisbocrevista.com/2024/11/06/mediacion-y-navegacion-en-tiempos-de-verdades-inciertas/>.

allunyar-se del paracaigudisme i, en segon lloc, «fer món» amb els personatges de les seves imatges. És a dir, les seves imatges són finestres o interfícies a la creació d'un contingut col·lectiu que transcendeix la visibilitat representativa i l'estatus de document de les imatges. La Paloma i la Sara transmeten que les imatges són fruit d'un compromís polític prolongat, de camaraderia i d'amistat, que en algun moment va posar la pell de totes les parts en perill: el que jo anomeno «mirada» o «imatge relacional».

La Paloma ens ofereix *no una imatge del NEP*, sinó la imatge d'una posada en relació amb els membres del NEP (ells mateixos teixint relacions per sostenir el moviment més enllà de la ideologia). La relacionalitat fílmica de la mirada de la Paloma és fonamental, tant com ho són les relacions per a l'autoorganització del moviment filipí contra l'expropiació, l'explotació i l'acaparament de terres mitjançant zones econòmiques especials, bases militars, agroindústria, indústries del plaer i de l'entreteniment i l'especulació financera, que tenen com a conseqüència el desplaçament, l'empobriment i la destrucció de milions de persones arreu del món. Per al moviment, la qüestió agrària, des de la perspectiva de la sostenibilitat, és fonamental. La Paloma ens mostra els personatges com si fossin paletes d'un món alternatiu que construeixen activament, teixint relacions en la vida quotidiana, centrada en la reproducció al campament, que té a veure amb projectes educatius i amb processos transformadors de presa de consciència. Els membres del NEP pertanyen a una comunitat que manté memòries d'una vida col·lectiva viscuda de manera sostenible i basada en la connexió amb la Terra. La seva aplicació de la memòria serveix com a coneixement viu per millorar les circumstàncies presents i futures de la comunitat-grupuscle.

El 2015, la Paloma va filmar *Unrest*, la contracara d'*El barro* (una zona vermella, defensada), en què va agafar com a cas d'estudi l'Aurora Pacific Economic Zone and Freeport, o APECO, de la regió de Casiguran, a la província d'Aurora (Filipines), que podem considerar com una zona colonitzada o exposada al capital en què predominen les bases militars, les corporacions, l'agroindústria, les indústries del plaer i l'entreteniment i l'especulació financera, cosa que sempre implica el desplaçament forçat, l'esclavitud i l'empobriment de les poblacions originàries. És a dir, d'acord amb la teòrica filipino-nord-americana Neferti X.

M. Tadiar, el sistema està dissenyat per produir «vida valorada» com a ideal social real el poder i la riquesa del qual s'erigeixen sobre la depredació de territoris com l'Aurora Pacific Economic Zone and Freeport (APECO), que generen riquesa desposseint, robant, destruint, consumint i gastant vides perquè són considerades redundants o prescindibles per al sistema. En aquesta guerra es reinstal·len les bases dels ordres sexe-gènere i racial com a codis per a l'organització i la divisió de la vida i els temps de vida entre valorats i desaprofitats o descartats. Això vol dir que la vida ja no és explotada com a «temps de treball», com en el postfordisme, sinó que inclou el setge contra la reproducció social de les poblacions prescindibles marcades per estructures globals de racisme i heterosexisme destinades a aquest efecte, i aquest setge s'executa esborrant-les o reduint-ne les capacitats de reproduir la vida.⁶

Des d'aquesta perspectiva, es fa més clar i rellevant que el que sosté la lluita antisistèmica de les zones defensades són el pensament polític indígena i les cures de la comunitat, i que els occidentalitzats necessitem descolonitzar-nos de la història lineal que abraça el marxisme i que invisibilitza aquestes lluites de l'horitzó polític pel fet de considerar-les obsoletes.

The Unobserved Platform of Observation (2024), inspirada en l'obra de Barbara Alice Mann, és una sèrie d'imatges generades per intel·ligència artificial en què la Paloma es dedica a mostrar l'esborrament fundacional de la colonialitat: així com a *El barro* mostra la vigència de la lluita armada invisibilitzada i perseguida com a contenidor de les polítiques anticapitalistes, a *The Unobserved Platform* ens mostra la invisibilització i la negació de la infraestructura violenta subjacents en l'imaginari del sistema del món modern. Pren com a bon exemple la recerca arqueològica, que a partir del segle XIX va consistir a assaltar i dessacralitzar cementiris dels pobles originaris per recol·lectar espècimens per tal d'estudiar-los i generar «coneixement arqueològic» de cultures a punt de ser obliterades per la colonització. Els processos d'extracció de material en la història de l'arqueologia no s'han documentat ni narrat, i aquest esborrament és fonamental per

⁶ Neferti X. M. Tadiar, *Remaindered Life* (Durham i Londres: Duke University Press, 2022).

desmuntar les lògiques de la colonialitat. Per a aquesta sèrie d'imatges, que podem pensar com la contracara de la imatge de l'«indígena que desapareix» (que sempre volen extint), o com l'indígena exòtic o noble salvatge, la Paloma injecta a la història de l'arqueologia el coneixement situat, i així fa visible la plataforma invisible d'observació, el punt zero de l'hibris, que són imatges de l'observador objectiu i imparcial, de la neutralitat, fetes amb intel·ligència artificial: la imatge de l'europèu blanc dessacralitzant tombes —cometent un crim, bàsicament, que és sublimat per l'epistemologia modernocolonial en nom del coneixement i la ciència occidentals.

Històricament, des del punt de vista occidental, l'eina que hem tingut per confrontar la lògica depredadora de la modernitat-colonialitat ha estat el feminisme. I no és casualitat que l'obra més recent de la Paloma sigui un tipus d'arqueologia descolonial del feminisme ni que les xifres d'assassinats de dones indígenes o descendents de pobles originaris —i la violència de gènere en general— s'hagin disparat en els últims deu anys (a Mèxic, en els últims trenta). El patró de depredació per sustentar la vida d'una porció important de la població del planeta destrueix el patró bàsic de relacionalitat basat en la reciprocitat com a mode de subsistència. Aquest patró permet que les persones construeixin una reputació de generositat basada en la compartició per assegurar la connexió i el suport mutu. En canvi, a la depredació que s'expandeix pel món amb la colonització, que des de fa segles causa estralls en aquest marc d'harmonia, podem atribuir-li aquesta situació d'explosió de la violència de gènere i d'estar al caire del col·lapse planetari.

La cultura de la depredació ve de la lògica colonial d'exercici de la violència sobre els cossos de les dones i la comunitat. En una època en què l'opressió de les dones s'ha convertit en una amenaça permanent de mort, la normalització generalitzada de la violència continua esborrant formes de reciprocitat no modernes, legitimant la cultura de la depredació i substituint la reciprocitat per la transaccionalitat i l'alienació. La força aparentment inconscient del capitalisme darrere la pulsio de destrucció de vides deixa de tenir el fi teleològic del progrés, la modernització, el desenvolupament o la universalitat i es justifica toscament amb la producció de guany econòmic.

És així com, des de la perspectiva dels feminismes llatinoamericans, la defensa del territori i dels cossos de les dones són indissociables. El que és essencial comprendre és que la violència que s'exerceix contra les dones i els territoris (i que en provoca el desplaçament, la minva i la desaparició) és el que dona forma a tot el que hi ha darrere el capitalisme extractivista. També és una forma de violència heretada que expropia el cos i penetra la pell i els nostres afectes. Emmanuela Borzacchiello s'hi refereix com l'aparell d'«expropiació-desposseïment del cos» per mostrar força, destruir llaços afectius i instrumentalitzar cossos femenins i dissidents per tal d'afirmar el poder i la possibilitat d'exercir-lo.⁷ La indolència davant aquesta forma de violència legitima l'heteropatriarcat i destrueix els llaços comunitaris i les capacitats de les comunitats de sostenir la vida col·lectivament. La violència de gènere i l'extractivista van juntes, tal com explica Silvia Federici a *Calibán y la bruja* (2004), sobre com el feminicidi a l'edat mitjana està lligat a la instauració de la propietat privada i la colonització del «Nou Món». Aquestes violències estan arrelades tant en el capitalisme com en el sistema colonial, que no s'ha desmantellat mai: només ha estat perpetuat, invisibilitzat i institucionalitzat pels estats nació.

La pel·lícula i projecte de recerca més recent de la Paloma, *Wrinkled Minds* (2025), es podria descriure com una arqueologia descolonial del feminisme. Té com a objectiu localitzar i fer-nos comprendre l'impacte de la política de gènere de la Confederació Haudenosaunee des de la perspectiva de com va ser rebuda als Estats Units i a Europa durant els segles XVIII i XIX. La premissa de *Wrinkled Minds* prové de la recerca de Sally Roesch Wagner, la historiadora del feminisme que va escriure *The Indigenous Roots of United States Feminism* (Les arrels indígenes del feminisme dels Estats Units). En aquesta recerca, Roesch Wagner argumenta que les feministes dels Estats Units del segle XIX, que vivien en condicions lligades a l'esclavitud, van imaginar un paradigma diferent —d'igualtat i harmonia humana— inspirades en les creences, les actituds i les lleis de la Confederació Haudenosaunee o iroquesa (com l'anomenarien els colons francesos), una societat que empoederava les dones i que va convertir aquest empoderament en la

⁷ Emmanuela Borzacchiello, «Una carta de amor en medio de la violencia», *Ya no somos las mismas y aquí sigue la guerra* (Mèxic: Grijalbo, 2019), p. 115.

base de les seves regles i de la seva civilització. En aquella època, les primeres feministes (sufragistes) van ser colones del territori Haudenosaunee i testimonis directes d'aquella societat no heteropatriarcal en què les dones tenien el control sobre la seva sexualitat i reproducció i sobre l'economia i els recursos naturals de la comunitat, i la seva era la principal autoritat política. A les sufragistes els semblava remarcable que les dones occidentals patissin durant el part i les indígenes no, que fossin drethavents sobre les seves propietats i que tinguessin veu en les seves comunitats. I és que la religió catòlica va plantejar la subordinació de les dones blanques a través de la figura d'Eva, la primera pecadora, que va portar patiment i mort a la humanitat. Així, la dona ha de patir amb la maternitat i viure esclavitzada, en condicions de silenci i subjecció en el matrimoni. Recordem que en aquella època les dones no tenien existència legal (no-persones), eren dependents dels homes, no tenien drets sobre el seu cos, i els cops i les violacions no estaven prohibits ni per l'estat ni per l'Església. En canvi, les Haudenosaunee vivien en equilibri: es governaven en virtut d'acords aconseguits a través del consens en consells públics i eren agents actius en la presa de decisions de les seves comunitats. Roesch Wagner escriu com la sufragista Matilda Joslyn Gage, una de les primeres a desenvolupar idees feministes juntament amb Elizabeth Cady Stanton, va ser adoptada al Clan del Llop de la nació Mohawk. Les feministes es van inspirar en aquesta realitat viscuda, però els Haudenosaunee també van inspirar idees de la Il·lustració, i fins i tot el comunisme del mateix Marx.

Aquesta genealogia per imaginar sistemes igualitaris per organitzar les societats va ser esborrada de la història occidental. En particular, el feminisme europeu i nord-americà va postular que «allò que és personal és polític» com a principi de base per denunciar l'opressió i reclamar la igualtat. No obstant això, després de gairebé dos segles de lluita, en què solen predominar els desacords i les divisions (maleït individualisme), només els feminismes indígenes se centren en la perpetuació del matriarcat, en un sistema basat en la defensa de la vida i de la reproducció, a més de la llibertat sexual i l'agència de les dones.

Wrinkled Minds comença amb un comentari de dones indígenes que expliquen les tres capes que constitueixen la pel·lícula: en veu superposada, escoltem fragments dels relats de missioners

jesuïtes francesos del segle XVIII que descriuen la societat Haudenosaunee des de la seva perspectiva. Escoltem les seves reflexions sobre la llibertat sexual de les dones, que ells consideren promiscuïtat, quelcom que han de reprimir. Se sorprenen que els indígenes no coneguin la violència i especulen sobre la possibilitat de tancar i assotar les dones que han estat «infidels» a les seves parelles. Mentrestant, veiem imatges de dos senyors blancs que recorren el paisatge contemporani de l'expedició de Sullivan. Aquesta expedició va tenir lloc per ordre de George Washington en el que actualment és la regió central de l'estat de Nova York i Pensilvània, des del riu Susquehanna fins a la vall de Wyoming. En l'expedició, duta a terme el 1779, militars nord-americans van eliminar els assentaments indígenes mitjançant la perpetració d'una campanya de «terra cremada». Van arrasar quaranta assentaments, van cremar collites i van destruir magatzems d'aliments, cosa que va obligar cinc mil Haudenosaunee a desplaçar-se a Niàgara a la recerca de refugi. A *Wrinkled Minds*, els progressos de la campanya es van narrar a l'iPhone d'un dels senyors blancs que recorre aquest territori i que va fent parades en llocs marcats com a batalles memorables, on avui dia es materialitza la forma de vida occidental i capitalista. Veiem com els dos senyors travessen un bosc on hi ha una estàtua de la Llibertat de plàstic desinflada i un tanc militar, també de plàstic (inflat). Els personatges fan parada en un bar, en un hotel, a les carreteres, cosa que els dona peu a mostrar-nos la infraestructura moderna de la regió (una presa, una fàbrica vella) o els aspectes materials de la vida quotidiana de l'heteropatriarcat capitalista (lavabos separats per gènere). Reben o escriuen missatges de text al mòbil que van narrar els progressos militars de la marxa, basats en les cròniques dels soldats washingtonians —de qui s'assenyala la culpabilitat—, i també com el genocidi i l'assetjament dels pobles originaris continuen.

La pel·lícula té tres línies: en la primera, la Paloma mostra com els missioners jesuïtes van entendre la necessitat d'exercir violència de gènere en aquesta societat matriarcal per colonitzar-la. És el que Emmanuela Borziachello anomena l'aparell d'«expropiació-desposseïment del cos» per afirmar el poder i apropiat-se de la terra. De nou, la Paloma recorre a un llenguatge innovador per fer una posada en relació radical de la història del genocidi dels Haudenosaunee —amb l'opressió de les dones per

la colonització— i les imatges de dos possibles incels travessant aquests paisatges. Així mateix, la Paloma posa en pràctica la mediació de manera relacional: el guió de *Wrinkled Minds* va ser revisat amb persones Haudenosaunee, que la van autoritzar a explicar la història d'aquesta manera. Al final de la pel·lícula, veiem una dona indígena que es confronta a una infraestructura moderna (una fàbrica) i s'hi fa aliena, cosa que pretén subratllar la ceguesa causada per la supremacia blanca.

A *Wrinkled Minds*, la Paloma fa visible el marc ideològic que condiciona la mirada colonial sobre la terra dels indígenes: com un territori és penetrat i posseït, i ho posa en relació directa amb la cosificació i la instrumentalització patriarcal dels cossos de les dones, que es transformen en figures que se sotmeten al disseny masculí i es converteixen en camps de batalla. *Fringe* (2008), de Rebecca Belmore, és una representació summament poderosa d'aquesta transformació, que porta a sobre la ferida colonial i, al mateix temps, és resiliència, sanació i resistència. Belmore és Ojibwe i membre de la nació Lac Seul (Obishikokaang) i, per a la imatge, va utilitzar el seu propi cos, que li va servir per plantejar el llegat de la violència colonial sobre el seu poble, especialment sobre les dones. Belmore ha dit de les seves *performances* que es fonamenten en el principi de «portar el seu propi cos, la seva pròpia essència, a espais colonitzats». L'escriptora Anishnaabe Leanne Betasamosake Simpson parla de com el colonialisme arrenca els pobles originaris de les seves terres, els desposseeix de la seva llengua, la cultura, la família, el seu sistema de coneixement i la capacitat de sentir-se a casa en els seus propis cossos: el desposseïment, doncs, és expansiu. Treballant a partir del seu propi cos i dibuixant-lo com el lloc primari de la colonització, Belmore permet que aquest parli tant de la seva història pròpia com de la del seu poble. A *Fringe* la figura es presenta en una postura reclinada, típica de la història de l'art europeu. El que no és habitual és que la figura estigui d'esquena a nosaltres, cosa que ens permet veure la terrible ferida que li ha deixat una punyalada des de l'espatlla fins al maluc. Malgrat la gravetat de la ferida del personatge, *Fringe* també ens parla de sanació. La cicatriu no desapareixerà mai, però està cosida amb *chaquira* vermella, que simbolitza la resiliència i la resistència indígenes, perquè els pobles indígenes es resisteixen a desaparèixer.

Dulcinea, 2023. Fotograma

El barro de la revolución, 2019. Fotograma

La plataforma inobservada de observación, 2024. Ambrotips. Imatges generades per IA. Plaques de vidre

En la nostra era de capitalisme extractivista i tecnofeudalisme, les formes colonials i heretades de violència contra els cossos i els territoris s'han intensificat. L'horror del present va des de les brigades paramilitars o el crim organitzat fins als camps de concentració per a migrants, passant per les cuines per desfer cossos, les fosses comunes clandestines, el genocidi de Gaza, Cisjordània i Jerusalem Est, els espais domèstics dominats per la violència heteropatriarcal o l'angoixa de les famílies que busquen desaparegudis. Es tracta d'una guerra social, política i econòmica contra la vida i les poblacions en general, i contra comunitats vulnerables en particular, sobretot dones, trans, lesbianes i nenes. Darrere d'aquestes violències hi ha una maquinària d'arrabassament de terres de pagesos, reclutament forçat per al crim, perquè les corporacions transnacionals i altres formes de guerra necessàries puguin generar prosperitat en els enclavaments del privilegi. Són formes específiques de violència desplegades, alhora, com a poder i plaer, com a força i desig sobre el cos de l'altre que es materialitzen en l'extracció, la combustió, la penetració no desitjada, l'apropiació, la possessió, la destrucció. Aquestes formes de violència són part integral de les formes depredadores masculines occidentals de sustentar la vida al planeta i ens estan portant al col·lapse individual, social i mundial. Com ja hem vist, en aquest context les plataformes modernes de caire polític desdibuixen i no aconsegueixen explicar (ni tampoc resistir-ne l'embat) les noves (i velles!) formes d'hegemonia que s'han disseminat per legitimar l'expansió de la màquina depredadora pel planeta.

La història especulativa que construeix la Paloma a *Wrinkled Minds* apunta a la ceguesa generada per la supremacia blanca. Podríem dir que la seva missió com a artista-activista-investigadora es resumeix amb aquesta frase: obrir-nos els ulls. També toca el deute històric dels moviments progressistes occidentals amb els Haudenosaunee. Per assegurar la nostra existència, es fa urgent rescabalar-nos d'aquest deute, reconèixer que per organitzar-nos com a grups humans hauríem d'innovar en la imaginació política, obrir-nos a futurs múltiples que substitueixen el món que és desitjable des del punt de vista del tecnofeudalisme heteropatriarcal i el consum. Aquí caldria apuntar cap a l'àmbit posthumà, que es construeix i s'entén a partir de la separació entre la humanitat i l'excepcionalitat. I oposar-se a l'heteropatriarcat des del punt de

vista de la cultura Haudenosaunee, que implica rebentar l'eurocentrisme masculinista des de dins, amb epistemologies i formes de visualització i de coneixement no occidentals, no cegues. Es tracta de respondre a la Mare Terra, que en aquesta conjuntura significa assumir que les dones som cridades a reconfigurar la història i les polítiques aprenent dels matriarcats dels pobles originaris. Així, obrint-nos a aprendre de coneixements i epistemologies ancestrals, podrem restaurar les nostres societats i respondre a la crisi mediambiental: esdevenint no moderns, escoltant la consciència de la Terra i els sistemes no humans, teixint relacions de reciprocitat, reconeixent la interdependència i la simbiosi planetària. Posant el passat davant del futur, imaginant una societat alternativa a l'heteropatriarcat per habitar el planeta d'una manera significativa, col·lectiva i harmoniosa, inspirant-nos en la societat Haudenosaunee. Caminant amb la Paloma i l'Arundathi, sentim un petit nus a la gola quan mirem els camarades que deixem enre-re, que s'acomiaden amb la mà. Que són:

«Gent que viu en els seus somnis, mentre que la resta del món viu amb els seus malsons. Cada nit pensem en aquest viatge. El cel nocturn, els camins del bosc. Veiem com els turmells surten de les sandàlies gastades de la camarada Kamla, il·luminades per la claror de la meua llanterna. La pensem mentre caminem. Mentre fem camí, no tan sols per ella, sinó per mantenir viva l'esperança de tots nosaltres.»⁸

⁸ Arundhati Roy, «Gandhi, but with guns», *The Guardian*, 27 de març de 2010, disponible en línia: <https://www.theguardian.com/books/2010/mar/27/arundhati-roy-india-tribal-maoists-5>.

LA INFLUÈNCIA DE LES DONES HAUDENOSAUNEE EN LA DEMOCRÀCIA MODERNA I EL SUFRAGI FEMENÍ

Michelle Schenandoah

«Aquestes dones havien de veure alguna cosa que els digués que era possible», va afirmar la historiadora Dra. Sally Roesch Wagner sobre les primeres sufragistes a la pel·lícula *Whithout a Whisper*.

La Dra. Sally Roesch Wagner era una col·lega i una bona amiga meua. Va ser una destacada feminista occidental i una autoritat en estudis de la dona als Estats Units. Va ser ella qui em va presentar la Paloma Polo a finals de l'estiu de 2024. La Dra. Roesch Wagner va ser una de les primeres a escriure sobre la influència de les dones Haudenosaunee en el sufragi femení als Estats Units. Vaig poder notar l'alleujament que va sentir de tenir una altra «dona blanca», com diria ella, convertida en aliada en la tasca de destacar l'important paper que ha exercit la comunitat Haudenosaunee en el món. Quan la Paloma va compartir els seus plans de recerca per a la beca Fulbright durant l'estada d'un any que va fer a Syracuse (Nova York), em va intrigar el seu plantejament sobre la influència de les dones Haudenosaunee en el feminisme europeu abans de les sufragistes dels Estats Units. No em va quedar cap dubte del que proposava la Paloma.

Soc membre de la Confederació Haudenosaunee del Clan del Llop de la Nació Oneida. Els Haudenosaunee són el model i la font d'inspiració per a la configuració de la democràcia moderna, concretament la Constitució dels Estats Units, a banda d'influir en els drets de les dones, tots dos factors de gran impacte mundial. Els Haudenosaunee han exercit una influència constant i potent al món, de la qual la majoria de la gent no és gens conscient. Avui, els Haudenosaunee veiem com l'omissió de la nostra influència històrica, l'absència dels nostres protocols per mantenir una democràcia pacífica i el fet que no s'hagi entès la importància de les dones en la creació d'equilibri dins les societats, ha portat als desequilibris que observem actualment.

Un regal que ens ofereix la pel·lícula de la Paloma és que, quan s'emprèn un viatge històric en l'època contemporània, s'aprèn sobre l'agència, l'autoritat i les llibertats de les dones

Haudenosaunee tal com les percebien els missioners jesuïtes, les dones europees i els colons que van viatjar a Nord-amèrica a finals del segle XVII i al XVIII, i els primers soldats estatunidencs que van intentar erradicar els Haudenosaunee de les seves terres. L'obra de la Paloma destaca encontres colonials crucials que han servit de canals per transmetre els punts de vista dels Haudenosaunee sobre governança i gènere que no s'ensenyen ni s'examinen habitualment en el món acadèmic occidental.

La Confederació Haudenosaunee és la democràcia contínua més antiga del món i el model que van seguir els pares fundadors dels Estats Units per crear la Constitució americana i la seva forma representativa de govern organitzada a nivell local, estatal, nacional i internacional. L'estructura i la forma de la Confederació Haudenosaunee, també coneguda pels francesos com a «Iroquois» (iroquesa), s'ha mantingut durant més de mil anys. Una història menys coneguda però poderosa és que els Haudenosaunee també van ser la font d'inspiració de les mares fundadores del moviment sufragista als Estats Units, que va impulsar la lluita pels drets de les dones a tot el món.

Entre el nostre poble i en el món natural no hi ha jerarquia. Les persones que no pertanyen a la comunitat Haudenosaunee acostumen a dir que entre els Haudenosaunee «les dones són iguals que els homes». Contràriament a aquesta interpretació patriarcal occidental en què els homes són la norma, les dones Haudenosaunee tenen un estatus elevat i protegit com a *dona-dores de vida* i com a mares que crien les nostres nacions. Com a dones Haudenosaunee, però, som iguals que els homes en les nostres responsabilitats per crear benestar i pau entre les persones, entre les nostres nacions i amb tots els éssers vius del món natural.

La societat Haudenosaunee se centra en el paper de la dona, des de la nostra història de la creació fins a les nostres famílies de clans dirigides per les nostres mares clàniques, i en la manera com celebrem les nostres dones i nenes. La nostra història de la creació comença amb la Dona del Cel, que estava embarassada i va caure d'un altre món entre les estrelles. Va caure en aquest món que estava completament cobert d'aigua i on ja hi vivien animals aquàtics. La terra que la Dona del Cel va ajudar a formar s'anomena Illa Tortuga. Amb l'ajuda dels animals aquàtics, la

seva filla i els seus nets bessons nascuts més tard, es va formar la nostra Mare Terra i el món viu que coneixem avui.

Els éssers humans van ser creats per un dels seus nets bessons. Aquest net va deixar instruccions a la gent sobre les seves responsabilitats quotidianes per viure a la Mare Terra amb agraïment. Com a éssers humans primitius, es van enfrontar a la mort per primera vegada. Un jove, aclaparat pel dolor i sense saber com tirar endavant amb les seves responsabilitats diàries, va treure a la llum una visió.

Se li va demanar a una anciana de cada família que recollís aigua d'un rierol i informés sobre el primer animal que veiés i a quina banda del rierol es trobava. Aquest animal va esdevenir el clan de l'anciana i va indicar la banda de la casa comunal on seuria el seu clan a partir d'aleshores. Es va instruir els clans sobre com tenir cura dels clans de l'altra banda de la casa comunal en moments de dolor. Com ja sap qualsevol persona que hagi perdut un ésser estimat, és difícil parlar amb claredat quan es té un nus a la gola. És difícil pensar amb claredat, perquè el cor i la ment estan consumits pel dolor, i això també dificulta escoltar amb claredat o funcionar amb lucidesa. Com a famílies de clans de les nostres nacions, ens ajudariem mútuament i ens sostindriem els uns als altres.

Dues dones van informar que havien vist un os a cada banda del rierol. Amb l'ajut del jove, tots tres van prendre la decisió de quin lloc de la casa comunal seria on seuria la família del clan de l'os. Aquest procés de presa de decisions a tres bandes segueix sent el procés dels Haudenosaunee per prendre decisions actualment: passem els temes d'una banda a l'altra de la casa comunal, o «a través del foc», fins que arribem a un consens entre els nostres clans i les nostres nacions.

Fins avui, el llinatge de les nostres famílies segueix transmetent-se a través de les dones. Els nostres fills reben el nostre clan, el seu nom i la seva nació del clan de la seva mare, a diferència de l'estructura familiar patriarcal. De la mateixa manera, el paper de la mare del clan s'ha transmès a través d'aquestes famílies clàniques. Les mares de clan Haudenosaunee continuen supervisant el benestar de les nostres famílies clàniques i, finalment, de les nostres nacions fins a dia d'avui. Elles són les cuidadores del seu poble a nivell local i instrueixen el seu cap sobre afers importants que han d'eleva-se al nivell nacional o internacional.

El sistema de caps i democràcia formal entre els Haudenosaunee ens el va dur posteriorment el Pacificador sota l'anomenada Gran Llei de la Pau. Es diu que la Confederació Haudenosaunee té més de mil anys d'antiguitat. En aquest sistema, una mare d'un clan selecciona un cap perquè sigui la veu representativa del seu clan. Les mares del clan tenen el dret absolut de destituir el seu cap si aquest comença a actuar per interès propi i no pel millor interès de la pau i el benestar del poble.

A la Confederació Haudenosaunee hi ha sis nacions: Mohawk, Oneida, Onondaga, Cayuga, Seneca i Tuscarora. Quan les nostres sis nacions es reuneixen, es convoca un Gran Consell, i cada nació s'asseu al seu lloc designat dins la casa comunal, com els clans. Les sis nacions emulen la mateixa cura mútua que les famílies clàniques dins de les nostres nacions. En el Gran Consell s'hi estableixen i s'aproven les agendes, i els afers entre les nostres nacions o amb nacions de fora de la nostra Confederació se sotmeten al mateix procés de deliberació que el del jove i les dues dones que van veure un os, passant els temes per damunt del foc a la casa comunal, per arribar a un consens.

Les mares dels clans assessoren els seus caps sobre la seva autoritat en els afers discutits i decidits. Les mares dels clans també decideixen sobre temes de guerra i pau. El Pacificador va assignar certes funcions a cada part, incloent-hi donar a un cap la facultat d'intervenir i aturar els temes quan les dues parts no es posin d'acord. El Gran Consell treballa per abordar els temes escoltant-se atentament els uns als altres i arribant a un consens, cosa que significa que no es tracta d'una decisió unànime, sinó d'una decisió amb què totes les nacions poden conviure pacíficament perquè se'ls ha escoltat a tots i tots han participat en el procés de presa de decisions.

Les funcions i responsabilitats de les mares i caps de clan, amb una participació tripartida als nostres òrgans de govern, el procés de tramitació de temes a la cambra, la deliberació i el tractament de temes a nivell local, nacional i internacional, i el poder d'intervenir i de veto, ja existien abans que Colom saltés cap a Amèrica. El govern i els protocols dels Haudenosaunee segueixen practicant-se avui dia.

Els pares fundadors dels Estats Units van estudiar amb deteniment el poble Haudenosaunee, els seus protocols i la seva

forma de governança. Aquesta història es conserva entre el poble Haudenosaunee a través de la tradició oral i està ben documentada per historiadors com Benjamin Franklin a les seves *Remarks Concerning the Savages of North-America* (Observacions sobre els salvatges de l'Amèrica del Nord):

La funció de les dones és prendre nota exacta del que passa, gravar-ho a la seva memòria, ja que no tenen escriptura, i comunicar-ho als seus fills. Són les encarregades dels registres del Consell i preserven la tradició de les estipulacions dels tractats de fa cent anys, que quan fem la comparació amb els nostres escrits sempre trobem exactes.

Quan els pares fundadors dels Estats Units van crear la seva Constitució, prenent com a model la forma de governança dels Haudenosaunee, van deixar fora el paper fonamental de les dones. Abigail Adams va advertir el seu marit, el segon president dels Estats Units, John Adams, sobre aquesta mesura, que «consolidava una rebel·lió», va dir la Dra. Wagner. «Quan les dones (blanques) es casaven, deixaven d'existir legalment».

La botànica potawatomi Robin Wall Kimmerer, a *Braiding Sweetgrass* (Trenes d'herba dolça), prepara l'escenari del seu llibre comparant la cosmovisió matrilineal Haudenosaunee, que comença amb la història de la creació de la Dona del Cel, amb la història cristiana d'Eva. Una forma de vida enalteix les dones i el seu do de portar vida al món, mentre que la cosmovisió patriarcal condemna per sempre les dones al dolor físic i la càrrega del part perquè Eva es va menjar una poma de l'arbre del coneixement. Sota les lleis dels Estats Units, les dones eren considerades propietat del seu marit, no tenien dret als seus fills si abandonaven el matrimoni i podien ser colpejades o violades pels seus marits.

Les dones blanques veïnes que vivien a les colònies estatunidenques veïen que totes les dones Haudenosaunee tenien autonomia plena sobre les seves ments, els seus cossos, els seus fills, les seves llars, les seves possessions i autoritat per decidir sobre les terres de les seves nacions.

De la mateixa manera que els pares fundadors dels Estats Units, les organitzadores de la Convenció de Seneca Falls, que van iniciar el moviment sufragista, coneixien de primera mà

l'important paper de les dones Haudenosaunee. La recerca de Wagner ha demostrat que les dones blanques se sentien segures entre els Haudenosaunee i no volien abandonar les seves aldees. Segons Wagner, Lucretia Mott va passar un temps amb la nació seneca i Matilda Joselyn Gage va ser adoptada per la nació mohawk. Gage va dir sobre els Haudenosaunee: «No hi ha hagut mai justícia més perfecta ni civilització més elevada».

La consciència sobre la influència de les dones Haudenosaunee està ressorgint. L'any 2021, el Congrés dels Estats Units va encarregar el monument *Ripples of Change* dedicat a les històries menys conegudes del moviment sufragista. En el monument hi ha Laura Cornelius Kellogg, una dona Haudenosaunee de la nació oneida. Tot i que no va lluitar pel sufragi, sinó per la terra i la dignitat robades al seu poble, va donar suport a les sufragistes durant tota la seva vida. Cornelius Kellogg va destacar per haver dit:

«Ens sorprèn que no sigui fins ara, en aquest segle xx, que les dones blanques reclamin el que ha estat un privilegi de les dones índies (indígenes) des de temps immemorials».

Les dones Haudenosaunee d'avui observem el paisatge dels Estats Units i hi veiem devastació mediambiental, injustícia i malestar social. Sabem que el govern dels Estats Units encara és a les beceroles i que aquests efectes són el resultat directe d'excloure les veus de tots els éssers vius en els seus processos de presa de decisions, cosa que inclou les veus dels nens, de tot el món natural i la consideració per les vides de set generacions futures. Els pares fundadors dels Estats Units van redactar la Constitució pensant només en homes com ells.

Les dones Haudenosaunee, com a donadores de vida, tenim la responsabilitat de preservar el benestar de tota vida, incloent-hi els nens, la llavor dels nostres aliments i l'aigua. Res de tot això s'esmenta a la Constitució dels Estats Units. El paper fonamental i l'autoritat del lideratge femení són elements essencials per mantenir una democràcia que funcioni bé i estigui en equilibri amb la Mare Terra.

En l'estil de vida Haudenosaunee, hi ha el principi arrelat que totes les nostres decisions tinguin en compte l'impacte que

tindran en set generacions futures. Som una cultura cuidadora de múltiples nacions unides que ha influït en moviments globals per organitzar les persones a l'entorn de la pau, la reciprocitat i l'equilibri. Un cop més, podem aportar llum, ja que ara la nostra Mare Terra ens demana a tots els seus fills que canviem els nostres valors i la nostra forma de vida. Les decisions que prenguem avui els humans afectaran els nostres rebesnets i les generacions posteriors, amb les quals no caminarem mai per aquesta terra, però que ens coneixeran per la qualitat de vida que tindran.

Daneto (això és tot).

Aquesta història oral van explicar-me-la les sàvies guardianes de la Confederació Haudenosaunee.

Michelle Schenandoah és membre de la nació onʼyota'aka (oneida) de la Confederació Haudenosaunee. Es va criar als territoris no cedits de la nació oneida, on la seva família va liderar reclamacions legals històriques de terres. Va créixer sota les ensenyances de la Casa Comunal Haudenosaunee i de la seva família de líders tradicionals. La Michelle viu amb la seva família a la comunitat de la terra natal del seu poble. Té un doctorat en Dret, un màster en Dret i un màster en Periodisme. És advocada, creadora de contingut multimèdia i fundadora de les organitzacions sense ànim de lucre Rematriation (www.rematriation.com) i Indigenous Concepts Consulting (indigenous-concepts.com), on el seu treball destaca les contribucions dels pobles indígenes de Nord-amèrica.

Recursos addicionals:

El Fòrum Econòmic Mundial sobre les democràcies més antigues: la Confederació Haudenosaunee és la democràcia contínua més antiga del món, però aquesta història s'esborra contínuament.

Museu de l'Estat de Nova York sobre la influència de les dones Haudenosaunee en el moviment sufragista femení dels Estats Units: <https://www.youtube.com/watch?v=w-eio7CgESk>

Com les dones nadiues nord-americanes van inspirar el moviment pels drets de la dona: <https://www.nps.gov/articles/000/how-native-american-women-inspired-the-women-s-rights-movement.htm>

DAVANT D'AQUESTS REPLICANTS
SUPREMACISTES EN ELS QUALS
NO ENS VOLEM EMMIRALLAR

Itziar Ziga

Aquests últims dos anys, la Paloma m'ha anat revelant els diferents guions que ideava per a la seva última pel·lícula. Ha estat fascinant escoltar-ne cada versió, cada proposta. Com en tota immersió en un procés creatiu, ha canviat les trames i els personatges des dels quals narra aquesta obsessió que la va portar al Center for Global Indigenous Cultures and Environmental Justice de la Universitat de Syracuse, a l'estat de Nova York: que el feminisme il·lustrat va ser inspirat i enaltit per la cultura política assembleària i no patriarcal de la Confederació Haudenosaunee. És a dir, que les primeres feministes blanques es van atrevir a reivindicar el poder polític per a les dones, aleshores absolutament negat a Europa, esperonades per l'agència, l'autoritat i la llibertat que van saber que tenien altres dones: les Haudenosaunee. A més d'un pressentiment, la Paloma ja tenia proves d'aquesta influència, negada o invertida per l'imperialisme que també domina el relat, i, per ampliar-les i documentar-les, va fer cap a Syracuse.

La història del feminisme a mi no me la van ensenyar a l'escola, ni tampoc a la universitat. Durant els cinc anys de periodisme, a classe no ens van parlar ni una sola vegada de dones, no es va esmentar mai el gènere com a categoria d'anàlisi social. Eren els anys noranta. Però a Bilbao hi havia un moviment feminista autònom imponent en el qual jo m'havia bolcat, eufòrica. Vull dir que no podem culpar l'acadèmia ni els homes d'aquesta versió dels fets que manté que el feminisme va néixer a Europa amb la Il·lustració, i a partir d'aquí es va anar expandint magnànimament a altres latituds i classes socials més baixes, no sempre amb la mateixa sort, perquè, tot s'ha de dir, en altres continents estan molt endarrerides, i malament rai si no els podem explicar amb més claredat com s'han d'alliberar, a imatge i semblança nostra, que per alguna cosa nosaltres vam inventar el feminisme per a totes les dones del món mundial. M'enrojolo en escriure aquestes línies, però no exagero.

Jo vaig aprendre la història del feminisme així, i així me la van explicar altres feministes, no necessàriament burgeses ni acadèmi-

ques, però sí tan blanques i tan de l'Europa occidental com jo. Un feminisme que, malgrat que s'anunciï en plural i es pretengui universal, es continua explicant en onades, onades progressives que, ves per on, s'han generat totes a l'Atlàntic nord. Un feminisme que diu que ha incorporat la mirada descolonial en una d'aquestes últimes onades, en una d'aquestes últimes dècades, però que ha esborrat i continua esborrant de les seves genealogies tot el que no sigui blanc. I un d'aquests esborraments que s'ha mantingut més difícil de rastrejar fins avui és l'obsessió de la Paloma, la seva obstinació artística i política per revelar la influència que van tenir les formes de vida comunitàries de les dones indígenes del continent americà en l'origen d'aquest feminisme autoerigit com a mundialment pioner, el que va néixer a l'empara de la Il·lustració entre França i Anglaterra al segle XVIII, en l'epicentre de l'expansió colonial.

Com m'explica ella des de Syracuse, ciutat situada al territori històric de la nació onondaga, «en concret, les gantowises —denominació que es podria traduir com a “dona indispensable”— van exercir una influència considerable, ja que ostentaven el rang polític més alt en aquella societat matrilineal i matrifocal. Malauradament, només s'han cartografiat algunes dimensions d'aquell teixit de confluències. Aquest projecte permetria aclarir com Europa va poder reconsiderar les seves jerarquies de gènere gràcies als ensenyaments de pensadores indígenes i, a partir d'aquí, concebre destins polítics més igualitaris. A més, voldria deixar clars els processos pels quals s'han arribat a usurpar aquests principis polítics en algunes dimensions, cosa que fins i tot ha arribat a consolidar aquestes jerarquies».

Un d'aquests primers guions de què em va parlar la Paloma havia de ficcionar un diàleg epistolar —documentat profusament en arxius històrics— entre una líder Haudenosaunee i una protofeminista il·lustrada coetànies. Em vaig enamorar d'aquest projecte de pel·lícula a l'instant, i m'encantaria que la meua amiga tingués mil vides i mil beques per arribar a veure'l materialitzat. Però aquesta vegada, Paloma Polo ha decidit capbussar-se, capbussar-nos, en un fang mil vegades més desolador, i revelador. Aquesta *road movie* sense èpica està protagonitzada per dos replicants supremacistes que segueixen, avui, els passos d'una campanya militar ordenada el 1779 pel mateix George Washington que va arrasar terres, cultura, collites i gent Haudenosaunee, dos

viatgers que no viatgen, ni empatitzen, ni comuniquen, els fills sense ànima d'aquells militars, missioners i colons que van envair i privatitzar tot el que els envoltava, forjats des de fa més de dos segles en una violència immanent.

Quan fa deu anys vaig veure, al nord de l'estat de Califòrnia, com l'home més encantador del món s'enfurismava perquè un desconegut s'acostava a l'entrada de la seva finca, vaig entendre que si defensien les seves terres amb aquest zel és perquè són terres robades, i robades amb una violència descomunal.

Aquesta vegada a la Paloma li ha tocat viure als EUA de Trump: per acabar-ho d'adobar, en el seu segon i pujadíssim mandat. No tinc cap dubte que aquest context polític de racisme i heterofeixisme aterridor i indissimulat l'ha portat a retratar fidelment la seva obsessió a través d'aquesta línia de continuïtat pristina del supremacisme, des de la conquesta fins avui. No, Trump no és un excés ni una desviació, és l'essència dels EUA.

Tota xenofòbia serà patriarcal, perquè hi són ells i hi som nosaltres. I per continuar sent nosaltres, les nostres dones no podran estar mai amb ells: seran nostres. Les veus en francès dels jesuïtes enviats a evangelitzar i dominar el territori Haudenosaunee són pura revelació. Aquest és el mirall en el qual no ens volem emmirallar mai —i encara menys les feministes blanques—: el del supremacisme que ens fa continuar creient que les nostres avantpassades polítiques directes van ser les il·lustrades que van inventar l'alliberament de les dones, que de fet som dones i que el progrés explica la Història, aquest mirall incòmode, però més il·luminador que res, que Paloma Polo il·lustra i gira cap a nosaltres perquè sortim d'aquesta trampa que ens manté tan infantilitzades com soldades de l'Imperi.

«Si amb el temps es volen separar per qualsevol motiu, marit i muller ho fan lliurement. Per això no és estrany que una dona hagi tingut dotze o quinze marits. Els homes, per la seva banda, jauen amb les dones quan els plau, sense recórrer mai a la violència, ja que no és costum entre els salvatges forçar-se els uns als altres. En tot s'atenen a la voluntat de la dona.» Així parlava un dels jesuïtes que la Paloma ens porta des del segle XVIII. I jo m'exclamo: però fins a quin punt ens estàveu violant a Europa, fins a quin punt!

YOU FORGOT YOUR AFFAIRES

Eddi Circa

Em capbusso en l'últim projecte i incursió històrica de Paloma Polo, i m'endinso en la pel·lícula amb què culmina, Wrinkled Minds. Hi vaig perquè hi vaig perquè hi vaig perquè hi vaig perquè hi vaig. Ha estat a Syracuse; s'hi va comprar un cotxe, l'hermeneuta. Entre onze o catorze xavales dos cops al mes —un dissabte sí, un dissabte no—, fem un grup de lectura. Llegim Hélène Cixous. La història del pensament occidental ha funcionat i funciona per oposició, per oposicions duals i jerarquitzaes. Això diu la filòsofa. Cultura/natura, humà/no humà, raó/sentiment. I més enllà. Declara que, de totes, n'hi ha una que articula tota la Història de la Filosofia: l'oposició propi/impropi. El que és meu, els meus béns, i el que ho limita. Per tant, el que amenaça els meus béns és l'altre.

«Cal que existeixi l'altre»: no hi ha amo sense esclau, no hi ha poder economicopolític sense explotació, no hi ha classe dominant sense ramat subjugat, no hi ha "francès" sense moro, no hi ha propietat sense exclusió. L'altre hi és només per ser reapropiat, recapturat, destruït pel fet de ser l'altre. I ni tan sols l'exclusió és una exclusió. Algèria no era França, però era "francesa".»

Ici, on appelle vertu ce qui devant Dieu n'est qu'un crime. Aquí anomenen virtut allò que davant de Déu és un crim. Un jesuïta no s'atreveix a mirar la dona Haudenosaunee als ulls. Per això, penso, en els testimonis de les Relations des Jésuites xiuxiuegen, per això la veu en off és temerosa. És un porc que no suporto. Que les dones s'acosten, diu, i que a la nit els inciten al sexe.

La relació amb l'altre ha consistit, històricament, a civilitzar, absorbir, sotmetre. L'imperi del propi és l'afany de domini de tot moviment viu que s'escapa no tan sols del pensament masculí i colonial, sinó també del mateix pensament binari de contraris jerarquitzaes. El logos dèbil i malalt persegueix el moviment viu. L'indígena i el femení rebutgen identificar-se amb el que la filosofia occidental ha arquetipificat per pensar l'indígena i el femení. Si de debò és «altre», s'escapa de la meua comprensió, no és teoritzable. L'altre no és l'oposat contrari, és el desconegut.

Paloma Polo ho explica clar com l'aigua. Obre una porta delicada. Bella, una pel·lícula bella. En els moviments dels personatges, en la carícia de les veus. En la mirada. Polo condueix un

viatge antropològic i enyorat. Són buits. Els homes, es nota. Per la manera com es mengen la sopa, per la manera com es mengen les patates fregides. Polo aconsegueix transmetre-ho sense fer perdre el valuós temps de l'hermeneuta descolonial. Ells només són vectors de violència, de subjectivitat masculina i colonial, no tenen veu. Plans fixos oberts, els cossos més que les mans, les cares buides més que les emocions, el que representen, no el que els diferencia.

Quan finalment tots tres personatges es troben —no sabem si en el passat, en el present o en el futur—, el viatge ens submergeix en una atmosfera de ficció. Com els deixa enrere, ella, al bosc!, que inquiets i turmentats que es troben tot d'una! Semblaria un exorcisme de la subjectivitat colonial, semblaria que els dos homes vector necessiten alliberar-se'n, alliberar-se d'aquesta violència de la qual han estat vectors des del segle XVII.

Quan apareix la dona Haudenosaunee, aleshores sí, s'allibera brutalment l'energia continguda durant la pel·lícula. Hem estat tota la pel·lícula esperant per veure-la. Contenció. Ella, amb la seva manera de dir-los «You forgot your affaires», els atemoreix, sí, els fa saber qui dirigeix (*ella*), els guia, els explica quin és el món diferent, on el vell home nou no té res a fer —i a la Confederació Haudenosaunee fa segles que és així—, sí, els indica un altre ordre, que, per cert, no ha de ser necessàriament l'ordre del domini.

TEXTURES MENTALS

Natalia Valencia Arango

Paloma Polo ha agafat prestat el concepte Haudenosaunee de la *ment abigarrada* per donar títol a la seva última pel·lícula, *Wrinkled Minds*, produïda el 2025, una peça clau d'aquest estudi. A partir del punt de vista indígena transmès per Polo, sabem que el terme es va utilitzar per definir la ment occidental com una ment la «textura» de la qual es considerava negativa o ofuscada, aliena a la consciència col·lectiva i a la comprensió de les qüestions ecològiques i socials com a relacionals o interconnectades, integrades en un compromís d'equilibri entre tots els éssers. Aquests principis Haudenosaunee també inclouen una visió diferent sobre el que les ments eurocèntriques conceben com a drets individuals dins la societat —uns conceptes basats en la classe, el privilegi i la propietat privada. En la cosmovisió dels Haudenosaunee, els drets occidentals moderns no existeixen com a tals; el que es practica és un conjunt de responsabilitats col·lectives que pertocquen a tots els éssers. L'arrugament de la ment occidental, tal com s'interpreta avui dia, s'ha vist reforçat per marcs heteropatriarcal, religiosos i morals que eren aliens als Haudenosaunee. La controvertida ocupació, l'extractivisme epistèmic i l'epistemicidi duts a terme per l'expansió colonial britànica i francesa —amb unes seqüeles que continuen ressonant avui, sobretot sota el règim autoritari que governa els Estats Units— van ser, tenint en compte aquesta metàfora, una «col·lusió de textures mentals discrepants». Si, com a espectadors occidentals d'aquesta pel·lícula, intentem dilucidar què és una ment «sense arrugues», o com «pentinar» una ment arrugada (segons les pràctiques i narratives indígenes), ens trobarem en un conflicte, processant paradoxalment aquests conceptes a través dels patrons mateixos del nostre propi pensament occidental. Aquesta problemàtica és clau en el llenguatge cinematogràfic de Polo i obre un ric camp de recerca sobre com la producció artística afirma la seva agència dins l'espai liminar entre les formes de coneixement occidentals i no occidentals.

La característica ofuscada de la ment arrugada serveix de *fil rouge* que recorre aquesta pel·lícula i la recerca en sentit més ampli de Polo, que negocia i navega per marcs ideològics que

despleguen nocions de llegibilitat i opacitat de maneres diverses i, de vegades, fins i tot contradictòries. En la narrativa fragmentada de la pel·lícula, comprenem com la conducta, l'autoritat i l'agència de les dones Haudenosaunee encarnaven una llibertat tan inconcebible com opaca per als homes blancs que la presenciaven. Aquesta opacitat era amenaçadora i alhora seductora per als jesuïtes, per la qual cosa havia de ser condemnada com a lasciva, un producte del dimoni, i havia de ser avaluada a través del prisma d'un codi moral religiós. Darrere la seva por, hi ha un garbuix de desig en conflicte. El desig, ocult, reprimat i, per tant, desproveït de control, impulsa la manera com aquests homes breguen amb l'autonomia sexual i política de les dones indígenes. En aquesta brega hi ha una fascinació, una admiració, que es veuen, però, suplantades ràpidament per l'avorrició moral, ja que la seva diferència resulta massa amenaçadora per als mateixos fonaments ideològics d'aquests homes blancs cèlibes.

Les preguntes sobre aquestes relacions humanes que planteja la pel·lícula no pretenen mai tenir una resposta definitiva, ja que apareixen com un reflex constant de les arrugues de la ment occidental, el seu intent intrusiu de disseccionar i fer transparent l'univers indígena. Això implica una ruptura abismal. Polo, quan escenifica aquesta fricció liminar, centra la supervivència dels Haudenosaunee proposant una ètica de la relació en què la diferència no s'esborra ni s'explica, sinó que s'expressa com una cosa que ho abraça tot en la falta de llegibilitat total. Els protagonistes masculins de la pel·lícula posseeixen una altra qualitat il·legible que també habita l'opacitat. Aquesta opacitat específica es transmet des d'un angle considerablement diferent, concebut metòdicament per la política feminista radical de Polo. Aquests homes són il·legibles perquè el buit que habiten segueix sent desconegut per a ells; encarnen i representen arquetips heteropatriarcal i colonials tan normalitzats com temibles. És Polo qui els priva de profunditat, o són ells que se'n priven? I, tot i així, encarnen una complexitat de capes històriques. L'episodi final, anacrònic i irrellevant, del trajecte d'aquests homes pot semblar ambigu, ja que els personatges són lluny de revelar cap lliçó moral.

Aquí, l'opacitat s'experimenta com un espai generatiu que ens porta a reconèixer la necessitat d'un intercanvi cosmopolític, en què el significat no és estrictament quantificable, molts cops

no és apetitós i, definitivament, no és mai totalment disseccionable. Aquest àmbit de significat indefinible comprèn la zona grisa d'allò incognoscible i allò intraduïble, entesa com un lloc d'enunciació que no s'adapta del tot als intents acadèmics o comissarials de situar-lo. Si allò intraduïble és el que existeix més enllà de la commensurabilitat, i si, com diu la comissària Candice Hopkins, de les Primeres Nacions de Carcross Tagish, el silenci és una forma generativa de rebuig i no una manca de significat, podem reconèixer que el silenci intermitent que mostren els personatges Haudenosaunee a la pel·lícula transmet una resistència, en què l'opacitat és un testimoni constant d'allò incognoscible.

LES LLAVORS DE LA DEMOCRÀCIA I EL FEMINISME DELS INDÍGENES NORD-AMERICANS

Bruce E. Johansen

L'any 1976, començava un programa de doctorat en Comunicació i Història a la Universitat de Washington, a Seattle, i buscava un tema per a la meua tesi. En aquell moment, era editor del *Seattle Times*. Aquesta feina va coincidir amb el meu interès creixent per la història dels nadius nord-americans i el meu activisme en àmbits com el dels drets de pesca dels nadius, que rebia molta atenció a la regió del Pacífic dels Estats Units.

Arran d'una convergència d'esdeveniments i interessos personals, uns quants amics meus nadius em van suggerir que em centrés en la influència que els pobles indígenes del que avui és la part est dels Estats Units van exercir en pensaments i ideologies fonamentals, incloent-hi el desenvolupament de la democràcia en l'època de la Revolució Americana. Tot això va tenir lloc durant una època d'acció política en relació amb el futur dels nadius nord-americans a tot el país a través del Moviment Indi Americà (AIM) i altres organitzacions fins al voltant de 1970. La història dels nadius nord-americans es discutia, es debatia i s'ensenyava (si s'arribava a fer) com un espectacle secundari de l'expansió general cap a l'oest des d'Europa, que es va iniciar amb els viatges de Colom, seguit per altres europeus que van arribar a les costes orientals del que van anomenar «Amèrica del Nord», i es van obrir camí sobretot cap a l'oest. Així, doncs, els europeus van trigar un temps a adonar-se que la història flueix en totes direccions, no només d'est a oest.

La idea principal darrere de la meua tesi doctoral (admesa el 1979) i, més tard, del llibre *Forgotten Founders* (Fundadors oblidats, publicat el 1982) era que un nombre significatiu dels fundadors dels Estats Units havien fet servir el pensament de la Confederació de les Sis Nacions Haudenosaunee (també coneguda com a iroquesa) en la creació dels Estats Units. Això no vol dir que només fessin servir aquestes pràctiques, sinó que les pràctiques i les creences dels pensadors europeus i dels pobles nadius es van combinar en una síntesi única.

Quan vaig presentar aquesta idea als meus professors de la Universitat de Washington, no hi van mostrar gaire entusiasme.

Els estudis sobre els nadius nord-americans amb prou feines començaven a ser objecte de recerca acadèmica, fora de disciplines com l'antropologia i alguns camps de la història dels Estats Units.

Tot i que vaig explorar les obres de diversos fundadors, especialment Jefferson i Paine, entre d'altres, em vaig centrar sobretot en Benjamin Franklin, que, en molts sentits, va ser el fundador intel·lectual més notable del país. Aquesta idea es va debatre breument —vegeu les obres de Felix Cohen, al principi de la dècada de 1950, a *The American Scholar* (L'estudiós americà). Donald A. Grinde va arribar a moltes de les mateixes conclusions en la seva obra uns quants anys abans que jo. Més tard, Grinde i jo vam unir esforços per publicar *Exemplar of Liberty* (Un model de llibertat) l'any 1991.

Les pràctiques dels pobles nadius van determinar les concepcions dels nouvinguts europeus sobre el govern, així com aproximadament la meitat dels aliments que consumien, part dels idiomes que parlaven i la manera com anomenaven els seus països i estats. La meitat dels estats dels Estats Units tenen noms que, en la totalitat o en part, s'han agafat prestats dels pobles nadius.

Els pobles nadius també van ensenyar als immigrants coses com el maneig del foc, el desenvolupament de l'agricultura, el reg o els tractaments mèdics, entre molts d'altres temes. Els nadius nord-americans van dur a terme un desenvolupament urbanístic que igualava o superava el que havien deixat els europeus als seus països. Les cases de pedra dels nadius segueixen sent més grans i duradores que molts castells europeus.

La Confederació de les Sis Nacions Haudenosaunee va ser fundada per Deganawidah, «el Pacificador», segons la tradició oral Haudenosaunee, que va comptar amb l'ajut d'Aiowantha (de vegades anomenat Hiawatha) per difondre la seva visió d'una confederació que controlés les violentes rivalitats. La Confederació Iroquesa estava formada originàriament pels Mohawks, els Oneides, els Onondagues, els Cayugues i els Seneques. La sisenació, els Tuscarores, va migrar al territori iroquès al començament del segle XVIII. La Confederació data de l'any 1142 dC, i és tan antiga com la majoria dels llinatges reials anglesos, segons les investigacions de Barbara Mann i Jerry Fields.

Ha estat molt saludable veure que moltes altres persones han ampliat aquest treball. Sally Wagner, Donald Grinde i jo

vam formar el Coyote Collective a finals de la dècada de 1980, i en aquesta línia d'exploració intel·lectual hi vam acollir moltes altres persones. Va sorgir un debat animat que confirmava la manera com els pobles d'Amèrica van modelar la vida dels immigrants europeus.

Sally Wagner va estudiar les obres de les exponents principals del feminisme nord-americà del segle XIX, com Matilda Joslyn Gage i Elizabeth Cady Stanton, entre d'altres, que van agafar prestats conceptes del matriarcat i el feminisme de les societats nadiues. Wagner també va comparar les pràctiques nadiues nord-americanes en temes com el part (entre d'altres) amb les pràctiques europees.

La recerca de Polo posa llum sobre la migració del pensament Haudenosaunee cap al discurs europeu, un exemple important més de com les idees poden moure's en direccions diferents alhora.

Tot això forma part d'un món perillós en què la tasca de pacificació dels nadius és més essencial que mai. La pensadora oneida Michelle Shenandoah escriu sobre el que significa per a una societat ser matrilineal. Això inclou, per exemple, el sistema de clans, la pràctica del consens, les complexes estructures polítiques de controls i equilibris en la presa de decisions, i el concepte i la pràctica que les responsabilitats tinguin prioritat sobre els drets, per esmentar només uns quants exemples.

Polo, basant-se en fonts primàries, subratlla com les estructures polítiques i socials dels Haudenosaunee van inspirar les primeres formes de democràcia i federalisme a Europa i Amèrica del Nord. En particular, ha documentat com les dones i els colons europeus del segle XVIII valoraven l'agència, l'autoritat i la llibertat de les dones Haudenosaunee, centrant-se en com es van traure aquestes percepcions en els imaginaris feministes i les reivindicacions conceptualitzades pels pensadors de la Il·lustració.

Examinant aquestes «zones de contacte», Polo documenta com els encontres colonials —forjats en negociacions de tractats, aliances comercials, informes de missioners, relats de captiveri, diaris de viatge, informes etnogràfics i altres formes híbrides d'intercanvi intercultural— van servir de conductes per transmetre les perspectives indígenes sobre la governança i el gènere. Per exemple, és un fet històric ben documentat que Benjamin Franklin, un dels pares fundadors dels Estats Units, va elogiar la

democràcia no autoritària dels Haudenosaunee, amb els quals va entaular diàleg i negociacions, va signar tractats de coexistència pacífica i fins i tot va imprimir-los les actes. La presència influent de Franklin als salons intel·lectuals parisencs —com a part d'un esforç més gran per obtenir suport per a la Revolució Americana— el va posar en contacte amb dones intel·lectuals de renom, que potser es van veure intrigades per unes identitats de gènere que, si bé eren desconegudes a Europa, ressonaven amb les experiències del primer ambaixador nord-americà.

Un dels mitjans més eficaços per difondre la cultura Haudenosaunee van ser els volums de *The Jesuit Relations* (Les relacions jesuítiques), àmpliament llegits. En la seva resposta horroritzada als costums indígenes —sobretot la llibertat sexual, el poder polític i l'autoritat social de les dones indígenes—, els missioners jesuïtes de Nova França van exposar involuntàriament el públic francès a la realitat de les estructures matriarcals. Les dones de l'elit francesa, que sovint finançaven aquestes missions i en rebien els informes, es van veure així confrontades amb models radicalment diferents de relacions de gènere, fet que les va dur a fer una reflexió crítica sobre la seva pròpia condició social. A més, un bon nombre de cròniques colonials van experimentar una difusió extraordinària a causa de les seves sorprenents crítiques a les normes morals, patriarcals i polítiques europees.

El que sorprèn encara més és que, per als Haudenosaunee, això ja és un coneixement establert, basat en la precisió extraordinària i la continuïtat de la tradició oral transmesa de generació en generació.

La col·laboració i l'amistat de la Paloma amb Sally Wagner ha estat clau en la seva trajectòria, ja que el seu treball intenta reafirmar i estendre el llegat de la Sally. Sense les intervencions pioneres de la Sally, ni jo ni la Paloma no hauríem pogut pensar que la influència de les concepcions de gènere i les pràctiques dels Haudenosaunee s'haguessin estès tant, històricament i geogràficament. El treball d'altres estudiosos —com Louise Herne, Kahente Horn-Miller, Barbara Alice Mann, Paula Gunn Allen, Donald Grinde, John Mohawk, Ray Fadden, Tom Porter, Oren Lyons, Vine Deloria i Doug George, entre molts d'altres, que han format una rica mescla de gent— també ha estat profundament revelador.

Per a més informació sobre aportacions de material, vegeu:

Forgotten Landscapes: How Native Americans Created Pre-Columbian North America and What We Can Learn from It. De Stanley A. Rice.
Essex, Connecticut, 2025.

Comissària: Mabel Tapia

El projecte *Wrinkled Minds* (2025) ha estat produït en el marc de la Convocatòria de Fundació “la Caixa” Suport a la Creació ‘24 - Producció. Amb el suport de la Comissió Fulbright, del Ministerio de Cultura de España i de Syracuse University – Center for Global Indigenous Cultures and Environmental Justice.

La Virreina Centre de la Imatge
Palau de la Virreina
La Rambla, 99. 08002 Barcelona

Horari: de dimarts a diumenge
i festius, d'11 a 20 h
Festius tancat: 25 i 26 de desembre,
i 1 de gener
Entrada gratuïta

#PalomaPolo
@lavrreinaci
barcelona.cat/lavirreina